

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τμήμα μείζονος συνθέσεως)
της 15ης Μαρτίου 2011*

Στην υπόθεση C-29/10,

με αντικείμενο αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως βάσει του πρώτου πρωτοκόλλου της 19ης Δεκεμβρίου 1988 για την ερμηνεία από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της συμβάσεως για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, που υπέβαλε το cour d' appel de Luxembourg (Λουξεμβούργο) με απόφαση της 13ης Ιανουαρίου 2010, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 18 Ιανουαρίου 2010, στο πλαίσιο της δίκης

Heiko Koelzsch

κατά

État du Grand-Duché de Luxembourg,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γαλλική.

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τμήμα μείζονος συνθέσεως),

συγκείμενο από τους Β. Σκουρή, Πρόεδρο, Α. Tizzano, J.N. Cunha Rodrigues, Κ. Lenaerts και J.-C. Bonichot, προέδρους τμήματος, Α. Borg Barthet, Μ. Pešič, J. Malenovský, U. Lõhmus, Ρ. Lindh και C. Toader (εισηγήτρια), δικαστές,

γενική εισαγγελέας: V. Trstenjak
γραμματέας: R. Žežev, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 26ης Οκτωβρίου 2010,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- ο Heiko Koelzsch, εκπροσωπούμενος από τον Ρ. Goergen, avocat,
- το Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου, εκπροσωπούμενο από τους G. Neu και Α. Corre, avocats,
- η Ελληνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την Τ. Παπαδοπούλου και τον Κ. Γεωργιάδη,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από την Α.-Μ. Rouchaud-Joët και τον Μ. Wilderspin,

αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις της κατά τη συνεδρίαση της 16ης Δεκεμβρίου 2010,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφος 2, στοιχείο α', της Συμβάσεως για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, η οποία άνοιξε προς υπογραφή στη Ρώμη στις 19 Ιουνίου 1980 (ΕΕ 1988, C 27, σ. 34, στο εξής: Σύμβαση της Ρώμης), το οποίο αφορά τις ατομικές συμβάσεις εργασίας.
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο αγωγής που άσκησε ο H. Koelzsch κατά του État du Grand-Duché de Luxembourg (Δημοσίου του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου) και στηρίζεται σε προβαλλόμενη παράβαση της εν λόγω διατάξεως της Συμβάσεως της Ρώμης από τις δικαστικές αρχές του κράτους αυτού. Οι ως άνω αρχές κλήθηκαν να εκδικάσουν αγωγή αποζημιώσεως που άσκησε ο ενάγων της κύριας δίκης κατά της εγκατεστημένης στο Λουξεμβούργο επιχειρήσεως διεθνών μεταφορών Ove Ostergaard Luxembourg SA, πρώην Gasa Spedition Luxembourg (στο εξής: Gasa), με την οποία είχε συνάψει σύμβαση εργασίας.

Το νομικό πλαίσιο

Οι κανόνες περί του εφαρμοστέου δικαίου στις συμβατικές ενοχές και περί διεθνούς δικαιοδοσίας σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις

Η Σύμβαση της Ρώμης

- 3 Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της Συμβάσεως της Ρώμης ορίζει τα εξής:

«Η σύμβαση διέπεται από το δίκαιο που επέλεξαν τα συμβαλλόμενα μέρη. Η επιλογή αυτή πρέπει να είναι ρητή ή να συνάγεται με βεβαιότητα από τις διατάξεις της σύμβασης ή τα δεδομένα της υπόθεσης. Με την επιλογή αυτή, οι συμβαλλόμενοι μπορούν να ορίσουν το εφαρμοστέο δίκαιο στο σύνολο ή σε μέρος μόνο της σύμβασής τους.»

- 4 Το άρθρο 6 της Συμβάσεως της Ρώμης, με τον τίτλο «Ατομική σύμβαση εργασίας», προβλέπει τα εξής:

«1. Παρά τις διατάξεις του άρθρου 3, στη σύμβαση εργασίας η επιλογή από τους συμβαλλόμενους του εφαρμοστέου δικαίου δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να στερήσει τον εργαζόμενο από την προστασία που του εξασφαλίζουν οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις του δικαίου που θα ήταν εφαρμοστέο σύμφωνα με την παράγραφο 2 του παρόντος άρθρου, σε περίπτωση που δεν είχε γίνει επιλογή.»

2. Παρά τις διατάξεις του άρθρου 4 και εφόσον δεν έχει γίνει επιλογή σύμφωνα με το άρθρο 3, η σύμβαση εργασίας διέπεται:

- α) από το δίκαιο της χώρας όπου ο εργαζόμενος παρέχει συνήθως την εργασία του σε εκτέλεση της σύμβασης, ακόμη κι αν έχει αποσπασθεί προσωρινά σε άλλη χώρα, ή,
- β) αν ο εργαζόμενος δεν παρέχει συνήθως την εργασία του σε μία μόνο χώρα, από το δίκαιο της χώρας όπου βρίσκεται η εγκατάσταση που τον προσέλαβε,

εκτός αν από το σύνολο των περιστάσεων συνάγεται ότι η σύμβαση εργασίας συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα, οπότε εφαρμοστέο είναι το δίκαιο της άλλης αυτής χώρας.»

- 5 Το πρώτο πρωτόκολλο που αφορά την ερμηνεία από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της Συμβάσεως για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, που άνοιξε προς υπογραφή στη Ρώμη στις 19 Ιουνίου 1980 (ΕΕ 1998, C 27, σ. 47, στο εξής: πρώτο πρωτόκολλο που αφορά την ερμηνεία της Συμβάσεως της Ρώμης), ορίζει στο άρθρο 2 τα εξής:

«Τα ακόλουθα δικαστήρια μπορούν να ζητούν από το Δικαστήριο να αποφαινεται προδικαστικά επί θέματος που ανακύπτει σε υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιόν τους και αφορά την ερμηνεία των κειμένων που αναφέρονται στο άρθρο 1, εάν κρίνουν ότι η απόφαση για το ζήτημα αυτό είναι απαραίτητη για να εκδώσουν τη δική τους απόφαση:

[...]

β) τα δικαστήρια των συμβαλλόμενων κρατών όταν δικάζουν σε δεύτερο βαθμό.»

Ο κανονισμός (ΕΚ) 593/2008

- 6 Ο κανονισμός (ΕΚ) 593/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Ιουνίου 2008, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη Ι) (ΕΕ L 177, σ. 6), αντικατέστησε τη Σύμβαση της Ρώμης. Ο κανονισμός αυτός έχει εφαρμογή στις συναπτόμενες από τις 17 Δεκεμβρίου 2009 και μετά συμβάσεις.
- 7 Το άρθρο 8 του κανονισμού 593/2008, με τίτλο «Ατομικές συμβάσεις εργασίας», ορίζει τα εξής:

«1. Η ατομική σύμβαση εργασίας διέπεται από το δίκαιο που επιλέγουν τα μέρη σύμφωνα με το άρθρο 3. Ωστόσο, η επιλογή αυτή δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να στερήσει τον εργαζόμενο από την προστασία που του εξασφαλίζουν οι διατάξεις από τις οποίες δεν μπορεί να γίνει παρέκκλιση με συμφωνία κατά το δίκαιο που θα ήταν εφαρμοστέο βάσει των παραγράφων 2, 3 και 4 του παρόντος άρθρου, ελλείψει επιλογής.

2. Στο μέτρο που το εφαρμοστέο στην ατομική σύμβαση εργασίας δίκαιο δεν έχει επιλεγεί από τα μέρη, η σύμβαση διέπεται από το δίκαιο της χώρας στην οποία ή, ελλείψει αυτού, από την οποία, ο εργαζόμενος παρέχει συνήθως την εργασία του κατ' εκτέλεση της σύμβασης. Η χώρα της συνήθους εκτέλεσης εργασίας δεν θεωρείται ότι μεταβάλλεται όταν ο εργαζόμενος παρέχει την εργασία του σε μια άλλη χώρα προσωρινά.

3. Όταν δεν μπορεί να καθορισθεί το εφαρμοστέο δίκαιο σύμφωνα με την παράγραφο 2, η σύμβαση διέπεται από το δίκαιο της χώρας όπου ευρίσκεται η εγκατάσταση της επιχείρησης που προσέλαβε τον εργαζόμενο.

4. Όταν προκύπτει από το σύνολο των περιστάσεων ότι η σύμβαση συνδέεται στενότερα με χώρα άλλη από την προβλεπόμενη στις παραγράφους 2 ή 3, εφαρμόζεται το δίκαιο της άλλης αυτής χώρας.»

Η Σύμβαση των Βρυξελλών

- 8 Η Σύμβαση των Βρυξελλών, της 27ης Σεπτεμβρίου 1968, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 1982, L 388, σ. 7), όπως τροποποιήθηκε με τη Σύμβαση της 29ης Νοεμβρίου 1996 για την προσχώρηση της Δημοκρατίας της Αυστρίας, της Δημοκρατίας της Φινλανδίας και του Βασιλείου της Σουηδίας (ΕΕ 1997, C 15, σ. 1, στο εξής: Σύμβαση των Βρυξελλών), ορίζει στο άρθρο 5 τα εξής:

«Πρόσωπο που έχει την κατοικία του στο έδαφος συμβαλλομένου κράτους μπορεί να εναχθεί σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος,

- 1) ως προς διαφορές εκ συμβάσεως, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου εκπληρώθηκε ή οφείλει να εκπληρωθεί η παροχή· ως προς διαφορές από ατομικές συμβάσεις εργασίας, ο τόπος αυτός είναι εκείνος όπου ο εργαζόμενος [παρέχει] συνήθως την εργασία του, ή, αν ο εργαζόμενος δεν [παρέχει] συνήθως την εργασία του στην ίδια πάντα χώρα, ο εργοδότης είναι δυνατόν να εναχθεί ενώπιον του δικαστηρίου στην περιφέρεια του οποίου ήταν ή είναι εγκατεστημένη η επιχείρηση που τον προσέλαβε·

[...]».

Ο κανονισμός (ΕΚ) 44/2001

- 9 Ο κανονισμός (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 2001, L 12, σ. 1), αντικατέστησε τη Σύμβαση των Βρυξελλών.
- 10 Το άρθρο 19 του κανονισμού 44/2001 ορίζει τα ακόλουθα:

«Εργοδότης που έχει την κατοικία του στο έδαφος κράτους μέλους μπορεί να εναχθεί:

1) ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους όπου έχει την κατοικία του ή

2) σε άλλο κράτος μέλος:

α) ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου όπου ο εργαζόμενος συνήθως [παρέχει] την εργασία του ή των δικαστηρίων του τελευταίου τόπου όπου συνήθως παρείχε την εργασία του ή·

β) αν ο εργαζόμενος δεν [παρέχει] ή δεν [παρείχε] συνήθως την εργασία του στην ίδια πάντα χώρα, ενώπιον των δικαστηρίων στην περιφέρεια του οποίου είναι ή ήταν εγκατεστημένη η επιχείρηση που τον προσέλαβε.»

Τα εθνικά δίκαια

- 11 Ο λουξεμβουργιανός νόμος της 18ης Μαΐου 1979 για τη μεταρρύθμιση των διατάξεων περί εκπροσωπήσεως του προσωπικού (*Mémorial A 1979*, αριθ. 45, σ. 948) προβλέπει, στο άρθρο 34 (1), τα εξής:

«Κατά τη διάρκεια της θητείας τους τα τακτικά και τα αναπληρωματικά μέλη των διαφόρων αιρετών οργάνων εκπροσωπήσεως προσωπικού δεν μπορούν να απολύονται· απόλυση κοινοποιούμενη από τον εργοδότη σε μέλος οργάνου εκπροσωπήσεως προσωπικού λογίζεται άκυρη.»

- 12 Ο γερμανικός νόμος περί προστασίας από τις απολύσεις (*Kündigungsschutzgesetz*) ορίζει, στο άρθρο 15, παράγραφος 1, τα ακόλουθα:

«1 Η απόλυση μέλους συμβουλίου εκπροσωπήσεως των εργαζομένων [...] είναι παράνομη, εκτός αν συγκεκριμένες περιστάσεις επιτρέπουν στον εργοδότη να προβεί στην απόλυση για σοβαρό λόγο χωρίς προειδοποίηση και η απαιτούμενη άδεια την οποία προβλέπει το άρθρο 103 του νόμου περί οργανώσεως των επιχειρήσεων [*Betriebsverfassungsgesetz*] έχει δοθεί ή έχει υποκατασταθεί από δικαστική απόφαση. Μετά τη λήξη της θητείας του, η απόλυση μέλους του συμβουλίου εκπροσωπήσεως των εργαζομένων [...] είναι παράνομη επί ένα έτος [...], εκτός αν συγκεκριμένες περιστάσεις επιτρέπουν στον εργοδότη να προβεί στην απόλυση για σοβαρό λόγο, χωρίς προειδοποίηση· οι διατάξεις αυτές δεν έχουν εφαρμογή όταν η λήξη της ιδιότητας του μέλους στηρίζεται σε δικαστική απόφαση.

Μετά τη λήξη της θητείας αυτής, η απόλυση απαγορεύεται για διάρκεια ενός έτους.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

- 13 Με σύμβαση εργασίας υπογραφείσα στο Λουξεμβούργο στις 16 Οκτωβρίου 1998, ο H. Koelzsch, οδηγός φορτηγού αυτοκινήτου, κάτοικος Osnabrück (Γερμανία), προσλήφθηκε ως οδηγός διεθνών μεταφορών από την επιχείρηση Gasa. Η εν λόγω σύμβαση περιλαμβάνει ρήτρα προβλέπουσα την εφαρμογή σ' αυτήν του λουξεμβουργιανού νόμου της 24ης Μαΐου 1989 περί συμβάσεως εργασίας (*Mémorial A* 1989, αριθ. 35, σ. 612), καθώς και ρήτρα προβλέπουσα την αποκλειστική δικαιοδοσία των δικαστηρίων του κράτους αυτού.
- 14 Η Gasa είναι θυγατρική της εταιρίας δανικού δικαίου Gasa Odense Blomster amba. Ο εταιρικός της σκοπός είναι η μεταφορά ανθέων και άλλων φυτών από το Odense της Δανίας σε προορισμούς ευρισκόμενους κατά κύριο λόγο στη Γερμανία, αλλά και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, με φορτηγά οχήματα που σταθμεύουν στη Γερμανία στο Kassel, στο Neukirchen/Vluyn και στο Osnabrück). Στο τελευταίο αυτό κράτος μέλος η Gasa δεν διαθέτει εταιρική έδρα ούτε γραφεία. Τα φορτηγά είναι καταχωρισμένα στο Λουξεμβούργο και οι οδηγοί καλύπτονται από την κοινωνική ασφάλιση του κράτους αυτού.
- 15 Κατόπιν ανακοίνωσης περί αναδιάρθρωσεως της Gasa και περί συρρικνώσεως της δραστηριότητας μεταφορών με αφετηρία τη Γερμανία, οι μισθωτοί της επιχειρήσεως αυτής συνέστησαν στις 13 Ιανουαρίου 2001, στο κράτος αυτό, συμβούλιο εκπροσωπήσεως προσωπικού («Betriebsrat»), στο οποίο ο H. Koelzsch εξελέγη αναπληρωματικό μέλος στις 5 Μαρτίου 2001.
- 16 Με έγγραφο της 13ης Μαρτίου 2001 ο διευθυντής της Gasa κατήγγειλε τη σύμβαση εργασίας του H. Koelzsch από 15 Μαΐου 2001.

Η αγωγή με αίτημα την ακύρωση της απολύσεως και η αγωγή αποζημίωσης κατά της Gasa

- 17 Ο ενάγων προσέβαλε καταρχάς την απόφαση περί απολύσεως στη Γερμανία, ενώπιον του δικαστηρίου εργατικών διαφορών του Osnabrück, το οποίο, με απόφαση της 4ης Ιουλίου 2001, κήρυξε εαυτό κατά τόπον αναρμόδιο. Τότε, ο H. Koelzsch άσκησε έφεση κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Landesarbeitsgerichts Osnabrück, η έφεσή του όμως απορρίφθηκε.
- 18 Στη συνέχεια, με δικόγραφο της 24ης Ιουλίου 2002, ο H. Koelzsch άσκησε αγωγή κατά της εταιρίας Ove Ostergaard Luxembourg SA, που είχε υποκατασταθεί στα δικαιώματα της Gasa, ενώπιον του tribunal du travail de Luxembourg (δικαστηρίου εργατικών διαφορών του Λουξεμβούργου), ζητώντας να υποχρεωθεί η εταιρία αυτή να του καταβάλει αποζημίωση λόγω καταχρηστικής απολύσεως, καθώς και αποζημίωση λόγω μη τηρήσεως της προθεσμίας καταγγελίας και για οφειλόμενους μισθούς. Υποστήριξε ότι, παρά την επιλογή του λουξεμβουργιανού δικαίου ως *lex contractus*, οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις της γερμανικής νομοθεσίας που προστατεύουν τα μέλη του συμβουλίου εκπροσωπήσεως προσωπικού («Betriebsrat») έχουν εφαρμογή στη διαφορά, υπό την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, της Συμβάσεως της Ρώμης, διότι το γερμανικό δίκαιο είναι εφαρμοστέο στη σύμβαση αν οι συμβαλλόμενοι δεν ορίζουν άλλως. Επομένως, η απόλυσή του είναι παράνομη, διότι το άρθρο 15 του γερμανικού νόμου περί προστασίας από τις απολύσεις απαγορεύει την απόλυση μελών του ως άνω «Betriebsrat» και, σύμφωνα με τη νομολογία του Bundesarbeitsgericht (γερμανικού ομοσπονδιακού δικαστηρίου εργατικών διαφορών), η απαγόρευση αυτή επεκτείνεται και στα αναπληρωματικά μέλη.
- 19 Με την απόφασή του της 4ης Μαρτίου 2004 το tribunal du travail de Luxembourg έκρινε ότι η διαφορά διέπεται αποκλειστικά από το λουξεμβουργιανό δίκαιο και, κατά συνέπεια, εφάρμοσε μεταξύ άλλων τον νόμο της 18ης Μαΐου 1979 για τη μεταρρύθμιση των διατάξεων περί εκπροσωπήσεως του προσωπικού.
- 20 Η ως άνω απόφαση επιβεβαιώθηκε επί της ουσίας με την απόφαση του cour d'appel de Luxembourg (εφετείου) της 26ης Μαΐου 2005, το οποίο χαρακτήρισε πάντως νέο και, επομένως, έκρινε απαράδεκτο το αίτημα του H. Koelzsch να εφαρμοστεί το γερμανικό δίκαιο στο σύνολο των αιτημάτων της αγωγής του. Το Cour de cassation de

Luxembourg (ανώτατο ακυρωτικό δικαστήριο) επίσης απέρριψε την αίτηση αναιρέσεως κατά της αποφάσεως αυτής με απόφαση της 15ης Ιουνίου 2006.

Η αγωγή αποζημιώσεως κατά του Δημοσίου λόγω παραβιάσεως της Συμβάσεως της Ρώμης εκ μέρους των δικαστικών αρχών

- 21 Όταν η ως άνω πρώτη διαδικασία ενώπιον των λουξεμβουργιανών δικαστηρίων περατώθηκε οριστικά, την 1η Μαρτίου 2007 ο Η. Koelzsch άσκησε αγωγή αποζημιώσεως κατά του Δημοσίου του Μεγάλου Δουκάτου του Λουξεμβούργου δυνάμει του άρθρου 1, πρώτο εδάφιο, του νόμου της 1ης Σεπτεμβρίου 1988 περί αστικής ευθύνης του κράτους και των δημοσίων οργανισμών (*Mémorial A 1988*, αριθ. 51, σ. 1000), επικαλούμενος κακή λειτουργία των δικαστικών του υπηρεσιών.
- 22 Ο Η. Koelzsch ισχυρίστηκε ιδίως ότι οι ως άνω δικαστικές αποφάσεις είναι αντίθετες προς το άρθρο 6, παράγραφοι 1 και 2, της Συμβάσεως της Ρώμης, καθόσον με αυτές έγινε δεκτό ότι δεν είναι εφαρμοστέες στη σύμβαση εργασίας του οι διατάξεις αναγκαστικού δικαίου του γερμανικού νόμου περί προστασίας από τις απολύσεις και απορρίπτοντας το αίτημά του να υποβληθεί στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα προκειμένου να διευκρινιστεί, λαμβανομένων υπόψη των στοιχείων της υπό κρίση υποθέσεως, το κριτήριο του τόπου συνήθους παροχής της εργασίας.
- 23 Με απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2007 το tribunal d'arrondissement de Luxembourg του Λουξεμβούργου κήρυξε την αγωγή παραδεκτή, αλλά αβάσιμη. Όσον αφορά, ειδικότερα, το ζήτημα του προσδιορισμού του εφαρμοστέου δικαίου, το ως άνω δικαστήριο τόνισε ότι τα επιληφθέντα της διαφοράς μεταξύ Η. Koelzsch και εργοδότη του δικαστήρια έκριναν, ορθώς, ότι οι συμβαλλόμενοι στη σύμβαση εργασίας είχαν ορίσει το δίκαιο του Λουξεμβούργου ως το εφαρμοστέο δίκαιο, οπότε δεν μπορούσε να ληφθεί υπόψη το άρθρο 6, παράγραφος 2, της Συμβάσεως της Ρώμης. Επιπλέον,

σημείωσε ότι τα όργανα εκπροσωπήσεως του προσωπικού διέπονται από διατάξεις αναγκαστικού δικαίου της χώρας στην οποία έχει την έδρα του ο εργοδότης.

- 24 Ο H. Koelzsch άσκησε έφεση κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου.
- 25 Το cour d'appel de Luxembourg φρονεί ότι πιθανότατα η κριτική του εφεσεϊόντος όσον αφορά την ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφος 1, της Συμβάσεως της Ρώμης από τα λουξεμβουργιανά δικαστήρια δεν στερείται ερείσματος, διότι τα δικαστήρια αυτά δεν προσδιόρισαν το εφαρμοστέο ελλείπει επιλογής των συμβαλλομένων δικαιο βάσει της διατάξεως αυτής.
- 26 Επισημαίνει ότι, αν το λουξεμβουργιανό δίκαιο πρέπει να λογίζεται ως το εφαρμοστέο στη σύμβαση ελλείπει επιλογής των συμβαλλομένων, δεν απαιτείται να γίνει σύγκριση μεταξύ του δικαίου αυτού και των διατάξεων του γερμανικού δικαίου που επικαλείται ο ενάγων για να διαπιστωθεί ποιο είναι ευνοϊκότερο για τον εργαζόμενο, υπό την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, της Συμβάσεως της Ρώμης. Αντιθέτως, αν το τελευταίο αυτό δίκαιο είναι εφαρμοστέο σε περίπτωση ελλείψεως επιλογής των συμβαλλομένων, ο επιτακτικός χαρακτήρας των κανόνων του λουξεμβουργιανού δικαίου στον τομέα των απολύσεων δεν θα πρέπει να εμποδίσει την εφαρμογή του γερμανικού δικαίου περί ειδικής προστασίας των μελών της εκπροσωπήσεως του προσωπικού έναντι των απολύσεων.
- 27 Συναφώς, κατά το αιτούν δικαστήριο, τα κριτήρια συνδέσεως τα οποία προβλέπει το άρθρο 6, παράγραφος 2, της Συμβάσεως της Ρώμης, ιδίως εκείνο της χώρας της συνήθους παροχής της εργασίας, δεν δικαιολογεί τον εκ προοιμίου αποκλεισμό του γερμανικού δικαίου ως *lex contractus*, σε αντίθεση με τη λύση που έδωσε το tribunal d'arrondissement de Luxembourg με την απόφασή του.

- 28 Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι, για λόγους συνεπείας, η κατά το άρθρο 6, παράγραφος 2, στοιχείο α', της Συμβάσεως της Ρώμης έννοια του «δικαίου της χώρας όπου ο εργαζόμενος παρέχει συνήθως την εργασία του», πρέπει να ερμηνεύεται με γνώμονα αυτή του άρθρου 5, παράγραφος 1, της Συμβάσεως των Βρυξελλών και λαμβάνοντας υπόψη τη διατύπωση την οποία χρησιμοποιεί το άρθρο 19 του κανονισμού 44/2001, καθώς και το άρθρο 8 του κανονισμού 593/2008, που αναφέρονται όχι μόνο στη χώρα παροχής της εργασίας, αλλά επίσης σε εκείνη από την οποία ο εργαζόμενος ασκεί τις δραστηριότητές του.
- 29 Βάσει αυτών των σκέψεων, το *cour d'appel de Luxembourg* αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Έχει ο κανόνας ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του άρθρου 6, παράγραφος 2, στοιχείο α', της Συμβάσεως της Ρώμης [...], ο οποίος ορίζει ότι η σύμβαση εργασίας διέπεται από το δίκαιο της χώρας όπου ο εργαζόμενος παρέχει συνήθως την εργασία του σε εκτέλεση της συμβάσεως, την έννοια ότι, στην περίπτωση που ο εργαζόμενος παρέχει την εργασία του σε πλείονες χώρες, αλλά επιστρέφει συστηματικά σε μία από αυτές, η χώρα αυτή πρέπει να θεωρείται ως η χώρα όπου ο εργαζόμενος παρέχει συνήθως την εργασία του;»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

- 30 Δεδομένου ότι το ερώτημα υποβλήθηκε από δικαστήριο δικάζον κατ' έφεση, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί της αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, δυνάμει του πρώτου πρωτοκόλλου για την ερμηνεία της Συμβάσεως της Ρώμης, η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1η Αυγούστου 2004.

- 31 Για να δοθεί απάντηση στο υποβληθέν ερώτημα πρέπει να ερμηνευθεί ο κανόνας του άρθρου 6, παράγραφος 2, στοιχείο α', της Συμβάσεως της Ρώμης, ιδίως το κριτήριο της χώρας όπου ο εργαζόμενος «παρέχει συνήθως την εργασία του».
- 32 Συναφώς, πρέπει να σημειωθεί, όπως ορθώς υπογράμμισε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ότι το κριτήριο αυτό πρέπει να ερμηνεύεται αυτοτελώς, υπό την έννοια ότι το περιεχόμενο και η έκταση του κανόνα αυτού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου δεν μπορούν να προσδιορίζονται βάσει του δικαίου του επιληφθέντος δικαστηρίου, αλλά πρέπει να καθορίζονται με ενιαία και αυτοτελή κριτήρια ώστε να διασφαλίζεται η πλήρης αποτελεσματικότητα της Συμβάσεως της Ρώμης σε συνάρτηση με τους σκοπούς που αυτή επιδιώκει (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 13ης Ιουλίου 1993, C-125/92, Mulox IBC, Συλλογή 1993, σ. I-4075, σκέψεις 10 και 16).
- 33 Επιπλέον, μια τέτοια ερμηνεία δεν πρέπει να είναι ανεξάρτητη από εκείνη των κριτηρίων που προβλέπει το άρθρο 5, σημείο 1, της Συμβάσεως των Βρυξελλών καθόσον προσδιορίζουν τους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας για τους ίδιους τομείς και χρησιμοποιούν παρόμοιες έννοιες. Πράγματι, από το προοίμιο της Συμβάσεως της Ρώμης προκύπτει ότι η σύμβαση αυτή συνήφθη προκειμένου να συνεχιστεί, στον τομέα του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, το έργο ενοποίησης του δικαίου που άρχισε με τη σύναψη της Συμβάσεως των Βρυξελλών (βλ. απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2009, C-133/08, ICF, Συλλογή 2009, σ. I-9687, σκέψη 22).
- 34 Όσον αφορά το περιεχόμενο του άρθρου 6 της Συμβάσεως της Ρώμης, πρέπει να υπομνησθεί ότι αυτό θέτει τους ειδικούς κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου που αφορούν τις ατομικές συμβάσεις εργασίας. Οι εν λόγω κανόνες παρεκκλίνουν από τους γενικού χαρακτήρα κανόνες τους οποίους προβλέπουν τα άρθρα 3 και 4 της Συμβάσεως αυτής, που αφορούν, αντιστοίχως, την ελευθερία επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου και τα κριτήρια προσδιορισμού του ελλείψει σχετικής επιλογής.

- 35 Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της εν λόγω Συμβάσεως περιορίζει την ελευθερία επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου. Προβλέπει ότι οι συμβαλλόμενοι δεν μπορούν να αποκλείουν με συμφωνία τους την εφαρμογή των αναγκαστικού δικαίου διατάξεων του δικαίου που θα ήταν εφαρμοστέο στη σύμβαση ελλείψει σχετικής επιλογής.
- 36 Το άρθρο 6, παράγραφος 2, της ίδιας Συμβάσεως θέτει ειδικά κριτήρια συνδέσεως, τα οποία είναι είτε αυτό της χώρας όπου ο εργαζόμενος «παρέχει συνήθως την εργασία του» (στοιχείο α'), είτε, όταν δεν υφίσταται τέτοιος τόπος, αυτό της χώρας «όπου ευρίσκεται η εγκατάσταση της επιχείρησης που προσέλαβε τον εργαζόμενο» (στοιχείο β'). Επιπλέον, η εν λόγω παράγραφος προβλέπει ότι τα δύο αυτά κριτήρια συνδέσεως δεν έχουν εφαρμογή όταν από το σύνολο των σχετικών περιστάσεων συνάγεται ότι η σύμβαση εργασίας συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα, οπότε εφαρμοστέο είναι το δίκαιο της άλλης αυτής χώρας.
- 37 Με την απόφασή του το αιτούν δικαστήριο, το *cour d'appel de Luxembourg*, ερωτά κατ' ουσίαν, ποιο από τα δύο πρώτα κριτήρια πρέπει να εφαρμοστεί στην υπό κρίση σύμβαση εργασίας στη διαφορά της κύριας δίκης.
- 38 Κατά Μεγάλο Δουκάτο του Λουξεμβούργου, από το γράμμα του άρθρου 6 της Συμβάσεως της Ρώμης προκύπτει ότι η περίπτωση στην οποία αναφέρεται το προδικαστικό ερώτημα, σχετική με εργασία στον τομέα των μεταφορών, είναι αυτή την οποία αφορά το κριτήριο που περιλαμβάνεται στην παράγραφο 2, στοιχείο β', του ως άνω άρθρου 6. Αν γίνει δεκτή η εφαρμογή σε μια τέτοια σύμβαση του κανόνα συνδέσεως τον οποίο προβλέπει η παράγραφος 2, στοιχείο α', του ως άνω άρθρου 6, τούτο θα καθιστούσε άνευ αντικειμένου τη διάταξη της εν λόγω παραγράφου 2, στοιχείο β', που καλύπτει ακριβώς την περίπτωση στην οποία ο εργαζόμενος δεν παρέχει συνήθως την εργασία του στην ίδια χώρα.
- 39 Αντιθέτως, κατά τον ενάγοντα της κύριας δίκης, την Ελληνική Κυβέρνηση και την Επιτροπή, από τη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με το άρθρο 5, σημείο 1, της

Συμβάσεως των Βρυξελλών προκύπτει ότι η συστηματική ερμηνεία του κριτηρίου του τόπου όπου ο εργαζόμενος «[παρέχει] συνήθως την εργασία του» οδηγεί στην εφαρμογή του κανόνα αυτού και στις περιπτώσεις όπου η εργασία παρέχεται σε περισσότερα του ενός κράτη μέλη. Ειδικότερα, οι ως άνω διάδικοι σημειώνουν ότι, για τον συγκεκριμένο προσδιορισμό του τόπου αυτού, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη τον τόπο από τον οποίο ο εργαζόμενος εκπληρώνει κυρίως τις υποχρεώσεις του έναντι του εργοδότη του (απόφαση Mulox IBC, προαναφερθείσα, σκέψεις 21 έως 23) ή ακόμη τον τόπο στον οποίο βρίσκεται το πραγματικό κέντρο των επαγγελματικών δραστηριοτήτων του (απόφαση της 9ης Ιανουαρίου 1997, C-383/95, Rutten, Συλλογή 1997, σ. I-57, σκέψη 23) ή, ελλείψει γραφείων, τον τόπο όπου ο εργαζόμενος παρέχει το μεγαλύτερο μέρος της εργασίας του (απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2002, C-37/00, Weber, Συλλογή 2002, σ. I-2013, σκέψη 42).

⁴⁰ Συναφώς, από την έκθεση σχετικά με τη Σύμβαση για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, των M. Giuliano και P. Lagarde (JO 1980, C 282, σ. 1), προκύπτει ότι το άρθρο 6 αυτής θεσπίστηκε για «να αποτελέσει μια πιο κατάλληλη ρύθμιση σε τομείς όπου τα συμφέροντα ενός των συμβαλλομένων δεν βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο με εκείνα του αντισυμβαλλομένου του και προς εξασφάλιση [με τον τρόπο αυτόν] πρόσφορης προστασίας του συμβαλλομένου που πρέπει να λογίζεται, από κοινωνικοοικονομικής πλευράς, ως το ασθενέστερο μέρος στη συμβατική σχέση».

⁴¹ Το Δικαστήριο στηρίζεται επίσης στις αρχές αυτές κατά την ερμηνεία των τιθέμενων με τη Σύμβαση των Βρυξελλών κανόνων περί διεθνούς δικαιοδοσίας όσον αφορά τις εν λόγω συμβάσεις. Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, σε περίπτωση όπου, όπως στην υπόθεση της κύριας δίκης, ο εργαζόμενος ασκεί τις επαγγελματικές δραστηριότητές του σε περισσότερα από ένα συμβαλλόμενα κράτη, πρέπει να λαμβάνεται δεόντως υπόψη η ανάγκη εξασφάλισης κατάλληλης προστασίας του εργαζομένου, λόγω της ιδιότητάς του ως του ασθενέστερου συμβαλλομένου μέρους (βλ. επ' αυτού, αποφάσεις Rutten, προαναφερθείσα, σκέψη 22, και της 10ης Απριλίου 2003, C-437/00, Pugliese, Συλλογή 2003, σ. I-3573, σκέψη 18).

⁴² Επομένως, καθόσον σκοπός του άρθρου 6 της Συμβάσεως της Ρώμης είναι η παροχή κατάλληλης προστασίας στον εργαζόμενο, η διάταξη αυτή πρέπει να ερμηνεύεται

υπό την έννοια ότι εξασφαλίζει τη δυνατότητα εφαρμογής του δικαίου του κράτους εκείνου εντός του οποίου αυτός ασκεί τις επαγγελματικές δραστηριότητές του και όχι εκείνου της έδρας του εργοδότη. Πράγματι, εντός του πρώτου αυτού κράτους εντοπίζεται η οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα του εργαζομένου και, όπως υπογράμμισε η γενική εισαγγελέας στο σημείο 50 των προτάσεών της, σε αυτό το κράτος οι επαγγελματικές και πολιτικές συνθήκες επηρεάζουν την εργασιακή δραστηριότητα. Επομένως, πρέπει να διασφαλίζεται, στο μέτρο του δυνατού, η τήρηση των κανόνων προστασίας της εργασίας τους οποίους προβλέπει το δίκαιο της χώρας αυτής.

- 43 Έτσι, λαμβανομένου υπόψη του σκοπού τον οποίο επιδιώκει το άρθρο 6 της Συμβάσεως της Ρώμης, διαπιστώνεται ότι το κριτήριο της χώρας όπου ο εργαζόμενος «παρέχει συνήθως την εργασία του», το οποίο προβλέπει η παράγραφος 2, στοιχείο α', του άρθρου αυτού, πρέπει να ερμηνεύεται ευρέως, ενώ το κριτήριο της έδρας «(της εγκατάστασης) που τον προσέλαβε», το οποίο προβλέπεται στην παράγραφο 2, στοιχείο β', του ίδιου άρθρου, πρέπει να εφαρμόζεται όταν το επιληφθέν δικαστήριο δεν είναι σε θέση να προσδιορίσει τη χώρα συνήθους παροχής της εργασίας.
- 44 Από τις ανωτέρω σκέψεις απορρέει ότι το κριτήριο που προβλέπει το άρθρο 6, παράγραφος 2, στοιχείο α', της Συμβάσεως της Ρώμης προορίζεται να έχει εφαρμογή και σε περιπτώσεις, όπως αυτή της διαφοράς της κύριας δίκης, όπου ο εργαζόμενος ασκεί τις δραστηριότητές του σε περισσότερα από ένα συμβαλλόμενα κράτη, όταν το επιληφθέν δικαστήριο έχει τη δυνατότητα να προσδιορίσει το κράτος με το οποίο η εργασία έχει σημαντικούς δεσμούς.
- 45 Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου που παρατίθεται στη σκέψη 39 της παρούσας αποφάσεως, η οποία έχει σημασία και όσον αφορά την ανάλυση του άρθρου 6, παράγραφος 2, της Συμβάσεως της Ρώμης, όταν η εργασία παρέχεται εντός πλειόνων κρατών μελών, το κριτήριο της χώρας της συνήθους παροχής της εργασίας πρέπει να ερμηνεύεται ευρέως και να γίνεται δεκτό ότι αναφέρεται στον τόπο στον οποίο ή με αφετηρία τον οποίο ο εργαζόμενος ασκεί όντως τις επαγγελματικές δραστηριότητές του και, ελλείψει κάποιου κέντρου ασκήσεως δραστηριοτήτων, στον τόπο όπου αυτός ασκεί το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων του.

- 46 Η ερμηνεία αυτή συνάδει επίσης προς το γράμμα της νέας ρυθμίσεως περί κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου αφορώντων τις ατομικές συμβάσεις εργασίας, που προβλέπει ο κανονισμός 593/2008, ο οποίος δεν είναι εφαρμοστέος εν προκειμένω *ratione temporis*. Πράγματι, κατά το άρθρο 8 του κανονισμού αυτού, σε περίπτωση ελλείψεως σχετικής επιλογής των συμβαλλομένων, η ατομική σύμβαση εργασίας διέπεται από το δίκαιο της χώρας στην οποία ή, ελλείψει αυτού, από την οποία ο εργαζόμενος παρέχει συνήθως την εργασία του σε εκτέλεση της συμβάσεως. Το ως άνω δίκαιο εξακολουθεί να εφαρμόζεται και όταν ο εργαζόμενος παρέχει προσωρινά την εργασία του εντός άλλης χώρας. Επιπλέον, όπως εκτίθεται στην εικοστή τρίτη αιτιολογική σκέψη του κανονισμού αυτού, η ερμηνεία της διατάξεως αυτής πρέπει να στηρίζεται στην αρχή της ευνοίας υπέρ του εργαζομένου (*favor laboratoris*), διότι τα ασθενέστερα συμβαλλόμενα μέρη πρέπει να προστατεύονται «μέσω κανόνων [ιδιωτικού διεθνούς δικαίου] οι οποίοι [...] είναι ευνοϊκότεροι για τα συμφέροντά τους».
- 47 Από τις ανωτέρω σκέψεις προκύπτει ότι το αιτούν δικαστήριο πρέπει να ερμηνεύσει ευρέως το κριτήριο συνδέσεως που προβλέπει το άρθρο 6, παράγραφος 2, στοιχείο α', της Συμβάσεως της Ρώμης για να διαπιστώσει αν ο ενάγων της κύριας δίκης παρείχε συνήθως την εργασία του εντός ενός των συμβαλλομένων κρατών και για να προσδιορίσει ποιο είναι το κράτος αυτό.
- 48 Προς τούτο, λαμβάνοντας υπόψη τη φύση της εργασίας στον τομέα των διεθνών μεταφορών, όπως αυτή της υποθέσεως της κύριας δίκης, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να λάβει υπόψη το σύνολο των στοιχείων που χαρακτηρίζουν τη δραστηριότητα του εργαζομένου, όπως πρότεινε η γενική εισαγγελέας στα σημεία 93 έως 96 των προτάσεών της.
- 49 Το αιτούν δικαστήριο πρέπει να διαπιστώσει ιδίως σε ποιο κράτος βρίσκεται ο τόπος με βάση τον οποίο ο εργαζόμενος ασκεί τις σχετικές με τη μεταφορά δραστηριότητές του, λαμβάνει οδηγίες για τις δραστηριότητές του αυτές και οργανώνει την εργασία του, καθώς και ο τόπος στον οποίο βρίσκονται τα εργαλεία εργασίας του. Πρέπει επίσης να εξακριβώσει ποιοι είναι οι τόποι στους οποίους πραγματοποιείται κατά κύριο λόγο η μεταφορά, οι τόποι εκφορτώσεως του εμπορεύματος, καθώς και ο τόπος όπου ο εργαζόμενος επιστρέφει μετά την εργασία του.

- 50 Υπό τις συνθήκες αυτές, στο υποβληθέν ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 6, παράγραφος 2, στοιχείο α', της Συμβάσεως της Ρώμης έχει την έννοια ότι, σε περίπτωση που ο εργαζόμενος ασκεί τις δραστηριότητές του σε περισσότερα από ένα συμβαλλόμενα κράτη, η χώρα εντός της οποίας ο εργαζόμενος παρέχει συνήθως την εργασία του σε εκτέλεση της συμβάσεως, υπό την έννοια της διατάξεως αυτής, είναι εκείνη με βάση την οποία, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των στοιχείων που χαρακτηρίζουν τη σχετική δραστηριότητα, ο εργαζόμενος εκπληρώνει το ουσιώδες μέρος των υποχρεώσεων του έναντι του εργοδότη του.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 51 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως) αποφαινεται:

Το άρθρο 6, παράγραφος 2, στοιχείο α', της Συμβάσεως για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, η οποία άνοιξε προς υπογραφή στη Ρώμη στις 19 Ιουνίου 1980, έχει την έννοια ότι, σε περίπτωση που ο εργαζόμενος ασκεί τις δραστηριότητές του σε περισσότερα από ένα συμβαλλόμενα κράτη, η χώρα εντός της οποίας ο εργαζόμενος παρέχει συνήθως την εργασία του σε εκτέλεση της συμβάσεως, υπό την έννοια της διατάξεως αυτής, είναι εκείνη με βάση την οποία, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των στοιχείων που χαρακτηρίζουν τη σχετική δραστηριότητα, ο εργαζόμενος εκπληρώνει το ουσιώδες μέρος των υποχρεώσεων του έναντι του εργοδότη του.

(υπογραφές)